

TEORETICKÁ A METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA PRAŽSKÉ SLOVENSKÉ LITERATURY A KULTURY

V českém a slovenském literárním a obecně kulturním vývoji lze v průběhu staletí vysledovat několik výrazných etap vzájemného literárního i jazykového sblížení a oddalování, přátelského „objímání“ i chladného odmítní.⁵⁶ To je ovšem zcela přirozený vývojový proces dvou národních literatur a kultur, jejichž vzájemné vztahy mají *špecifický charakter* (K. Rosenbaum) a které navíc spojuje mj. geneticky blízký jazyk, četná společná historická období, tzv. sociálně historická realita a staletí nebo desetiletí trvající soužití v jednom společném státním útvaru (v rámci Rakousko-Uherska, meziválečné Československé republiky i poválečné česko-slovenské federace).

Na základě těchto a dalších faktorů se právem hovořilo a hovoří o společném československém (nebo česko-slovenském) literárním kontextu. Podle terminologie Ďurišiny komparatistické školy jej můžeme označit jako česko-slovenské meziliterární a obecně kulturní společenství. A to i přesto, že některé nesprávné názory především mnoha českých autorů o jednom národě, o jednom jazyce ve dvou zněních a o jedné kultuře, které se prosazovaly mezi dvěma světovými válkami a dokonce i několik let po 2. světové válce, značně negativně působily na vzájemné vztahy našich národů.

Slovenský literární historik, teoretik a kritik Stanislav Šmatlák (1925–2003) doložil, že při vytváření vzájemných vztahů působily jak diferenační, tak také integrační a komplementární faktory.⁵⁷ A F. X. Šalda (1867–1937) hovořil o tzv. dvojpolárnosti české a slovenské literatury. Ve stati *Centralism a partikularism v písemnictví našem i cizím* z konce dvacátých let 20. století F. X. Šalda mj. napsal: *Nejde o to, aby slovenská literatura vplynula do české, nýbrž o to, aby tvořivě popírala českou literaturu a doplňovala se s ní ve vyšší útvar. Jde o to, aby slovenská literatura dohonila brzy literaturu českou, dostala se s ní na stejný vývojový stupeň: neboť jen tak bude s ní moci soupeřiti a v tomto soupeření je celá vyšší vývojovost naší příští literatury.*⁵⁸

Domnívám se, že je třeba se znovu podívat na to, co bylo v této problematice vykonáno a zhodnotit výsledky mj. také z hlediska nově vzniklých vzájemných politických, ekonomických a kulturních vztahů. Po rozpadu československé federace počátkem 90. let minulého století se vzájemné vztahy českého a slovenského národa dostaly do zcela odlišné polohy. Mnohé známé kulturní i politické osobnosti rezignovaly na dosavadní styky. Nastal útlum, který byl dlouhodobější a výraznější v Česku než na Slovensku. V České republice ustoupila slovenská kultura silně do pozadí nebo zcela zmizela. Stále výrazněji jsme začali postrádat melodickou slovenštinu, kterou jsme denně slych-

56 *Československý literární kontext*, Bratislava 1980.

57 ŠMATLÁK, St.: *O vzájomných vzťahoch českej a slovenskej literatúry*. Slovenské pohľady 78, čís. 10, 1962, s. 14–23.

58 *Šaldův Zapisník I*, 1928–1929, s. 304.

ali především z televizního a rozhlasového vysílání. Těšili jsme se mj. na televizní pondělky z Bratislavy. Česká literatura a kultura měla bezprostředně po rozdělení společného státu podobné osudy, třebaže vztah slovenských občanů k české kultuře byl vždycky velmi silný.

Mohli bychom téměř bez výhrad souhlasit s tvrzením Tomáše Weisse, že je *povědomí o slovenské literatuře v Česku poslední dobou opravdu chabé. Průměrný slovenský intelektuál vyjmenuje bez mrknutí oka minimálně deset současných českých autorů a přidá i názvy knih se stručným obsahem, ale ve většině kulturních redakcí u nás si posádka možná vzpomene na Tataruku a někdo ještě z hrůzy vypotí Lasicu se Satinským. Na Slovensko míří každý týden auta naládovaná tisíci českých knih, ale v opačném směru nejčastěji stačí igelitka. V Česku se prostě, až na pár odborných titulů, slovensky přestalo číst* – konstatoval dále T. Weiss.⁵⁹

Po několikaletém útlumu totiž podle mého názoru přece jen začal v Česku znovu ožívat zájem o slovenskou literaturu, divadlo a hudbu. Výsledkem nově se tvořících vztahů je mimo jiné to, že se po rozpadu československé federace občané slovenské národnosti v České republice stali nejpočetnější národnostní menšinou. Podle údajů ze sčítání obyvatelstva v roce 2001 ji tvoří více než 280.000 osob. Přímé dopady rozdělení na slovenskou kulturu ovšem někteří slovenští herci a politici (např. Milan Kňažko) nevidí.⁶⁰

V hlavním městě Praze a na mnoha jiných místech Čech a Moravy vznikla četná občanská sdružení, spolky, kluby a instituty nejrůznějšího kulturního zaměření, ČeskoSlovenská scéna, Slovensko-český klub i Slovensko-Česká obchodní komora, začaly vycházet noviny a časopisy (*Korene* a *Slovenské dotyky*, které se programově věnují literatuře), byly otevřeny školy pro děti slovenské národnosti, hrají se dvojjazyčná divadelní představení atd. Slovenští herci a režiséři hrají a režírují v pražských divadlech i na televizních obrazovkách česky nebo ve své mateřštině, literární tvůrci a vědeckí pracovníci píší svá umělecká a vědecká díla buď česky, nebo jak česky, tak také slovensky ap.⁶¹

Uvedené a ještě mnohé další faktory mě vedou k tomu, abych začal hovořit o *pražské slovenské literatuře a kultuře*, která se stala součástí jak slovenského, tak také českého literárního a obecně kulturního procesu posledního desetiletí. Nepovažuji ji tedy za nějaký samostatný ostrůvek v českém kulturním moři, neboť díla, která vznikají, působí motivicky, námětově, ba dokonce jazykově jak na slovenský, tak také na český literární a obecně kulturní vývoj.

Obdobně jako byla pražská německá literatura nebo česká literatura psaná německy určena recipientům (čtenářům) německého, německožidovského a českého původu, také ve slovenštině a v češtině vznikající pražská slovenská literatura (*slovenská literatúra v Prahe*) je určena slovenským i českým čtenářům. Je to podle našeho názoru tzv. nadnárodní jev. Její autoři vycházejí ze slovenských a českých tradic a spoluvytvářejí nové estetické hodnoty v obou národních literaturách. Přitom je pro mne zcela nepřijatelná

59 WEISS, T.: *Forest Gump z Komárna*, Lidové noviny, příloha Orientace, 20. listopadu 2004, s. 16.

60 *Právo*, sobota 13. listopadu 2004, s. 19.

61 Kniha *Slovensko-české osudy (100+1 osobnost české společnosti ze Slovenska)*, Praha 2001 je sice sympatická, rozhodně *sympatičtější než vypjatý nacionalismus*, jak píšou editoři v úvodu, ovšem vůbec neřeší otázku dvojdmosti a biliterárnosti. Zasluguje si však důkladnější analýzu a z ní vyplývající teoretické závěry.

téze editorů antologie *Slovenská literatúra v Prahe 2000*, že *nie je nijakou výnimkou viacnásobná národná identita*.⁶²

Společně česko-slovenské kulturní tradice sahají daleko do minulosti. Ještě dříve než *Jánom Kollárom počínajúc a Dominikom Tatarkom končiac*.⁶³ V období tzv. národního obrození mívaly nejednou širší slovanský charakter. V zeměpisně nebo jazykově blízkých literaturách vycházela četná díla společně s překlady (Adam Mickiewicz, Rajko Žinzifov, nejnověji např. Peju Javorov, Ludmila Kroužilová, Tin Ujević aj.). Bezprostřední recepce literárních děl napsaných v geneticky blízkém jazyce byla vyvolána ideově uměleckým obsahem, který odpovídal obecně kulturním potřebám recipující literatury. A také tím, že nejednou převyšovala soudobou domácí literární produkci. Josef Kajetan Tyl (1808–1856) již v polovině 19. století v souvislosti s překlady z polské literatury mj. napsal, že *Kraszewského nepokládáme za cizího spisovatele, ale za vlastního, protože duch oživující jeho spisy je českým čtenářům srozumitelnější než kteréhokoli spisovatele jiného národa*.⁶⁴

Při charakteristice *slovenskej literatúry v Prahe* (jak zní název nejnovější antologie, 2000) bychom si měli nejprve teoreticky a obsahově vyjasnit pojmy a terminologická spojení *druhý domov*, *Praha a slovenská literatúra*⁶⁵ nebo naopak *slovenská literatúra a Praha* a některé další termíny. Teprve poté můžeme přistoupit k výkladu děl pražské slovenské literatury z hlediska teorie meziliterárnosti. Přitom vůbec nepopírám, že Praha v minulosti byla a dosud pro mnohé tvůrce i obyčejné slovenské občany je také slovenská.⁶⁶ Po rozdělení federace bylo často slyšet z úst slovenských intelektuálů, že *Praha je stejně dál naše hlavní kulturní město*.

Povaha nového fenoménu slovenské pražské literatury vyžaduje objektivní přístup. Nejdříve budeme muset slovenské básníky, prozaiky, dramatiky a literární kritiky, filmové, divadelní a televizní režiséry a další tvůrce rozdělit na autory, kteří v svém *druhém domově* (Emil Charous) pokračovali a pokračují psát slovensky, dále na tvůrce, kteří změnili svůj jazykový kód, a na dvojdomé či biliterární autory. Přitom bychom neměli při hodnocení jejich díla brát jako jediné směrodatné místo (země) jejich narození. Tvůrce může dnes např. v rámci Evropské unie žít a tvořit, kdekoli chce. Podstatné je, pro koho píše, tj. komu svůj jazyk (jazyk textu) určuje. A to i přesto, že v recenzi o knize *Slovensko-české osudy* (2000) se mj. píše, že četní tvůrci, kteří jsou v ní zastoupeni, *považují československou vzájemnost za základní kulturní kód své osobnosti*.

Už výše uvedená útlá antologie *Slovenská literatúra v Prahe 2000*, o níž jsem psal již dříve,⁶⁷ obsahuje ukázky z tvorby sedmnácti slovenských autorů různých žánrů, generací, odlišné umělecké a ideové orientace a svěbytného vztahu jednak ke Slovensku

62 *Slovenská literatúra v Prahe 2000*, Praha 2000, s. 8.

63 *Tamtéž*, s. 5.

64 DOROVSKÝ, I.: *Otázky srovnávacího studia literatur střední a jihovýchodní Evropy*. SPFFBU, řada literárněvědná D 28, Brno 1981, s. 71–80.

65 CHAROUS, E.: *Praha a slovenská literatúra*, Praha 1998.

66 Viz např. SKALSKÝ, V.: *Moja Praha slovenská* v antologii *Slovenská literatúra v Prahe 2000*, Praha 2000, s. 72–74.

67 *Česká slavistika 2003*. Příspěvky českých slavistů na XIII. mezinárodní sjezd slavistů v Lublani, Praha 2003.

a jeho kultuře, jednak k literatuře a kultuře české. Ze známějších jsou to mj. Ľubomír Feldek (nar. 1936), Karol Sidon (nar. 1942), Andrej Stankovič (nar. 1940), Ivan Odi-
lo Štampach (nar. 1946), Nataša Tanská (nar. 1929) aj. *Pritom sa nikto z nich, a to bez
nadsádzky, svojim kratším či dlhším pobytom v Prahe, rovnako ako inde v Čechách a na
Morave, neodcudzil rodnej krajine. I keď nejedného z nich z toho v rôznych meniacich sa ob-
dobiach obviňovali nemeniaci sa vyznávači primitívneho nacionalizmu. V Prahe však všetci
nachádzali aj čosi spoločné: časom sme si to zvykli nazývať česko-slovenskou a slovensko-
českou vzájomnosťou či spolupatričnosťou – píše editoři.*⁶⁸

Antologie *Slovenská literatúra v Prahe 2000* však bohužel vychází z dnes již podle
mého názoru překonaného pojetí, že náš je každý, kdo pochází od nás, kdo se u nás
(v tomto případě na Slovensku) narodil. *Podstatná bola pre nás nespochybniteľná väz-
ba ku Slovensku – ľudská i literárna* – uvádí se v ediční poznámce. Přitom přiznávají, že
značná časť autorov píše po slovensky i po česky. To ovšem podle našeho názoru znamená,
že jsou bilingvní a také ve většině případů biliterární.⁶⁹

Přijmeme-li jako nově vzniklý fenomén fakt, že se v posledním desetiletí minulého
a v prvních letech našeho století formuje v Praze již zmiňovaná pražská slovenská lite-
ratura a kultura (obdoba pražské německé literatury), pak bychom ji měli definovat, tj.
zjistit a pojmenovat její hlavní charakteristické rysy.

Soudím, že při její definici bychom měli nutně vycházet z primární funkce textu, tj.
z jazyka textu. Přitom bychom měli vyloučit místo narození nebo dokonce dlouhodobý
či krátkodobý pobyt tvůrců na Slovensku nebo v Praze jako kritérium k jejich zařazení
do pražské slovenské literatury.

1. Nelze pojímat do pražské slovenské literatury autory, kteří mají pouze *slovenské
korene* (např. Karol Sidon, jeho *otec pochádzal z Trnavy*, Andrej Stankovič aj.), jak to
dělají editoři knihy *Slovenská literatúra v Prahe 2000*.

2. Je značně kuriózní zařazovat do pražské slovenské literatury takové literární
tvůrce, kteří sice bydlí a pracují v našem hlavním městě, ovšem převážně tvoří a angažují
se v jiné národní literatuře. To je např. Mária (Marusja) Ňachajová (nar. 1951), která se
jako košická rodačka do Prahy vdala, píše však převážně ukrajinsky a patří především do
dějin ukrajinské literatury.

3. Do pražské slovenské literatury řadím takové literární tvůrce, kteří také ve svém
druhém domově píše slovensky, např. Oľga Feldeková (nar. 1943), Marián Vanek (nar.
1941), Tatjana Lehenová (nar. 1961), Vladimír Skalský (nar. 1972) aj. Tím totiž kon-
krétně určují svůj vztah k recipientům, tj. své dílo adresují Slovákům v Praze a v České
republice a také čtenářům na Slovensku. Je to analogie s pražskou německou literatu-
rou, kterou její tvůrce adresovali nejen pražským německy mluvícím a rozumějícím čte-
nářům, nýbrž také recipientům celé germanofonní oblasti.

4. Je nesporné, že do pražské slovenské literatury patří všichni ti literární a kulturní
tvůrce, kteří jsou bilingvní a také biliterární, tj. kteří píše jak česky, tak také slovensky,
např. Ľubomír Feldek, Dagmar Gregorová-Prášilová, Jozef Junas, Ján Rakytko, Vojtěch

68 *Slovenská literatúra v Prahe 2000*, s. 5.

69 Viz poznámku 60.

Zamarovský, Nataša Tanská aj.). Ti jsou právem zařazováni do českých i slovenských literárních slovníků a encyklopedických příruček.⁷⁰ Ti a mnozí další tvůrci vstřebali do sebe české i slovenské kulturní tradice. Z kulturní paměti svého rodného kraje, své původní vlasti a z „druhého domova“ čerpají pro svá umělecká díla tematické, stylové a ideové inspirace, které tvořivě rozvíjejí literaturu a kulturu dvou národních společenství, jež tvoří součást sjednocující se Evropy.

Slovinský básník a publicista Ciril Zlobec (nar. 1925) vyslovil před více než dvaceti lety kacířskou myšlenku, že *literatura je nejsilnější tehdy, když ji nikdo zvlášť nepotřebuje, když jednoduše je, existuje, svobodná ve své tvorbě, ve svém sepětí a ve svém působení, a naopak je nejslabší tehdy, když se od ní očekává, že vyřeší všechny spletité situace a nesnáze, které jsou obecně vzato společenské, sociální a politické.*⁷¹ Nakolik je Zlobcovo tvrzení správné, posudte sami.

---

70 Viz mj. nejnověji *Slovník českých spisovatelů*, Libri Praha 2000, *Slovník slovenských spisovatelů 20. storočia*, Bratislava 2001 aj.

71 ZLOBEC, C.: *Razgrnuvanje na novi pogledi*. Nova Makedonija, Skopje 27. června 1982, s. 9.